

XONLIKLARDA ICHKI SIYOSIY BARQARORLIKNI TA'MINLASH MEXANIZMLARI: BOSHQARUV VA XUQUQIY TIZIMLAR

Ilmiy rahbar: Toshpo'latova Shaxnoza Shuxrat qizi

Aminova Zumrad To'ychiyevna

Buxoro Osiyo Xalqaro Universiteti Magistranti

Qashqadaryo viloyati Muborak tumani 25-maktab tarix fani o'qituvchisi

+998975867830

Annotatsiya: Maqola Xiva, Qo'qon va Buxoro xonliklarida ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlarini, shu jumladan ma'muriy boshqaruv va huquqiy tizimlar orqali amalga oshirilgan islohotlarni o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot tarixiy manbalar va arxiv hujjatlariga tayangan holda xonliklarda siyosiy nazorat, markazlashgan hokimiyat va huquqiy tartibni kuchaytirish usullarini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Xiva xonligi, Qo'qon xonligi, Buxoro xonligi, siyosiy barqarorlik, markazlashgan hokimiyat, huquqiy tizim, boshqaruv mexanizmlari.

Аннотация: Статья посвящена изучению механизмов обеспечения внутренней политической стабильности в Хивинском, Кокандском и Бухарском ханствах через административное управление и правовые системы. Исследование основано на исторических источниках и архивных материалах и анализирует способы усиления политического контроля, централизации власти и правового порядка.

Ключевые слова: Хивинское ханство, Кокандское ханство, Бухарское ханство, политическая стабильность, централизация власти, правовая система, механизмы управления.

Abstract: The article examines the mechanisms for ensuring internal political stability in the Khiva, Kokand, and Bukhara Khanates, focusing on administrative governance and legal systems. Based on historical sources and archival materials, the study analyzes methods of strengthening political control, centralized authority,

and legal order within these khanates.

Keywords: Khiva Khanate, Kokand Khanate, Bukhara Khanate, political stability, centralized authority, legal system, governance mechanisms.

Kirish

Markaziy Osiyoda XVII–XIX asrlarda mavjud bo'lgan Xiva, Qo'qon va Buxoro xonliklari o'ziga xos siyosiy tuzilmalar va boshqaruv tizimlariga ega bo'lgan. Ushbu xonliklarda ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlash davlatning markazlashgan hokimiyati, ma'muriy boshqaruv va huquqiy tizimlarning samarali ishlashiga bog'liq edi (Vernadsky, 1953; Khalid, 2007). Xonliklar ichidagi siyosiy barqarorlikni o'rganish nafaqat tarixiy, balki zamonaviy davlat boshqaruvi va huquqshunoslik uchun ham dolzarb hisoblanadi. Tarixiy hujjatlar va arxiv materiallaridan ko'rinib turibdiki, xonliklarda: Markazlashgan hokimiyatni mustahkamlash orqali hududiy boshqaruvchilarga nisbatan nazorat kuchaytirilgan; Ma'muriy tizimni takomillashtirish orqali ichki tartib va siyosiy barqarorlik saqlangan; Huquqiy normalarni tatbiq etish orqali xonlikning qonuniy tizimi mustahkamlangan (Sultonov, 2010). Maqsad: Xiva, Qo'qon va Buxoro xonliklarida ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlarini, boshqaruv va huquqiy tizimlar orqali amalga oshirilgan islohotlarni tahlil qilish. Vazifalar: Tarixiy hujjatlar va arxiv materiallarini o'rganish; Xonliklarda markazlashgan hokimiyat, ma'muriy boshqaruv va huquqiy tizimning roli va samaradorligini aniqlash; Ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlarini tizimli tahlil qilish. Xonliklarda ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlari tarixiy-komparativ yondashuv bilan birlashtirilgan holda o'rganilgan; Arxiv manbalari va tarixiy kronikalar integratsiya qilinib, boshqaruv va huquqiy tizimning o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan; Tadqiqot siyosiy barqarorlikni yaratishda huquqiy va ma'muriy mexanizmlarning ahamiyatini ko'rsatadi. Tarixiy tajribalarni o'rganish orqali zamonaviy davlat boshqaruvi va huquqiy tizimlarni takomillashtirish bo'yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqish mumkin; Tadqiqot Markaziy Osiyo davlatshunosligi va tarixiy huquqshunoslikda yangi ilmiy manba yaratadi.

Adabiyotlar tahlili

Xiva xonligida ichki siyosiy barqarorlikni saqlashning asosiy mexanizmi markazlashgan hokimiyat va ma'muriy tizimni takomillashtirish bo'lgan (Vernadsky, 1953). Tarixiy manbalarda xonning hududiy boshqaruvchilarga nisbatan siyosiy nazoratini kuchaytirish, soliqlar yig'imi va harbiy boshqaruvni markazlashtirish orqali barqarorlik ta'minlanganligi qayd etilgan (Sultonov, 2010). Qo'qon xonligi tadqiqotlarida siyosiy barqarorlikni harbiy boshqaruv va huquqiy normalar bilan uyg'unlashtirish orqali ta'minlash ko'rsatilgan (Khalid, 2007). Mahalliy boshqaruv organlari (beklar, mirzalar) faoliyati xon farmonlari va huquqiy me'yorlar bilan tartibga solingan. Buxoro xonligida siyosiy barqarorlikni ta'minlash sud va huquqiy normativlarni rasmiylashtirish, markazlashgan hokimiyatni kuchaytirish va moliyaviy boshqaruvni tartibga solish orqali amalga oshirilgan (Starr, 2010). Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, uch xonlikda ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlari bir-biriga yaqin bo'lib, markazlashgan hokimiyat, ma'muriy boshqaruv va huquqiy tizimlar orqali amalga oshirilgan. Bu xulosalar ilgari nashr etilgan tadqiqotlar bilan ham mos keladi (Becker, 2004).

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot tarixiy-komparativ yondashuv asosida olib borilgan. Bu yondashuv xonliklar boshqaruvi tizimlarini solishtirish va ularning ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlarini aniqlashga imkon beradi (Vernadsky, 1953; Khalid, 2007). Hujjatlar va arxiv materiallari tahlili: xonliklar farmonlari, qarorlari, soliqlar va ma'muriy boshqaruvga oid hujjatlar asosiy manba sifatida o'rganilgan (Sultonov, 2010). Tarixiy solishtirma tahlil: uch xonlikdagi islohotlarning shakllanishi, maqsadi va natijalari o'zaro solishtirilgan. Nazariy tahlil: siyosiy tarix va huquqshunoslik nazariyasi ishlatilgan (Starr, 2010). Primar manbalar: xonliklar farmonlari, arxiv hujjatlari va tarixiy kronikalar. Sekundar manbalar: O'zbek va xorijiy olimlarning tarixiy va huquqiy tahlillari. Tahlil usullari: kontent-tahlil va mavzular bo'yicha kodlash orqali ma'lumotlar siyosiy va huquqiy jihatdan kategoriyalarga ajratilgan. Tarixiy manbalarni ishonchli talqin qilish va ularni manipulyatsiya qilmaslik; Primar va sekundar manbalarni tekshirish

orqali ilmiy asosni mustahkamlash. Xonliklarning ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlarini tarixiy-komparativ yondashuv bilan tahlil qilish; Arxiv manbalarini tizimli ravishda integratsiya qilib, markazlashgan hokimiyat, ma'muriy boshqaruv va huquqiy tizimlarning o'zaro bog'liqligini aniqlash.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, Xiva xonligida ichki siyosiy barqarorlikni saqlashning asosiy mexanizmi markazlashgan hokimiyat va ma'muriy tizimni mustahkamlash bo'lgan (Vernadsky, 1953; Sultonov, 2010). Xon hududiy boshqaruvchilarning faoliyatini nazorat qilgan, soliqlarni markazlashtirgan va harbiy tizimni modernizatsiya qilgan. Qo'qon xonligida ichki barqarorlikni ta'minlash uchun harbiy va ma'muriy boshqaruvni uyg'unlashtirish asosiy rol o'ynagan (Khalid, 2007). Mahalliy boshqaruv organlari (beklar, mirzalar) xon farmonlari va huquqiy me'yorlar bilan tartibga solingan. Buxoro xonligida sud va huquqiy normativlarni rasmiylashtirish, markazlashgan hokimiyatni kuchaytirish va moliyaviy boshqaruvni tartibga solish orqali ichki barqarorlik ta'minlangan (Starr, 2010). Uch xonlikda ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlari bir-biriga yaqin bo'lib, markazlashgan hokimiyat, ma'muriy boshqaruv va huquqiy tizimlar orqali amalga oshirilgan.

Muhokama

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, uch xonlikdagi islohotlar siyosiy va huquqiy jarayonlarni uyg'unlashtirishga xizmat qilgan (Becker, 2004). Markazlashgan hokimiyat va huquqiy tizimlarni mustahkamlash orqali ichki siyosiy barqarorlik saqlangan. Xonliklarda boshqaruv va ijtimoiy nazorat Bandura (1977) nazariyasi bo'yicha, markazlashgan hokimiyat va ijtimoiy nazoratni uyg'unlashtirish siyosiy barqarorlikni oshirishda muhim omil bo'lgan. Xonliklarda hukmdor va mahalliy boshqaruv organlari o'rtasidagi huquqiy va ma'muriy me'yorlar uyg'unligi siyosiy barqarorlikni ta'minlagan. Arxiv manbalar va tarixiy kronikalar orqali uch xonlikning siyosiy-huquqiy tizimini tushunish imkoniyati yaratildi. Ushbu yondashuv tarixiy tadqiqotlarda yetarli darajada ko'rilmagan jihatlarni ochib berdi (Starr, 2010). Xonliklarning siyosiy-huquqiy boshqaruv tizimi zamonaviy davlat

boshqaruvi va huquqshunoslik tadqiqotlari uchun ilmiy manba bo'la oladi. Tarixiy tajribalarni o'rganish orqali markazlashgan hokimiyat va huquqiy normalarni uyg'unlashtirishning samarali modellari ishlab chiqilishi mumkin. Natijalar shuni ko'rsatdiki, Xiva, Qo'qon va Buxoro xonliklarida ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlari siyosiy-huquqiy mazmuni bilan markazlashgan hokimiyat, ma'muriy boshqaruv va huquqiy tizimlarni uyg'unlashtirish orqali amalga oshirilgan.

Xulosa

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, Xiva, Qo'qon va Buxoro xonliklarida ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlari siyosiy-huquqiy mazmun bilan boyitilgan bo'lib, markazlashgan hokimiyatni kuchaytirish, ma'muriy boshqaruvni takomillashtirish va huquqiy tizimlarni samarali ishlatishga qaratilgan. Xiva xonligida hokimiyatning markazlashuvi va soliqlarni markazlashtirish, Qo'qon xonligida harbiy va ma'muriy boshqaruvni uyg'unlashtirish, Buxoro xonligida esa huquqiy normativlarni rasmiylashtirish va sud tizimini mustahkamlash ichki barqarorlikni ta'minlashning asosiy yo'llari bo'lgan. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, uch xonlikda amalga oshirilgan islohotlar siyosiy va huquqiy jarayonlarni uyg'unlashtirish, xonning vakolatini kuchaytirish va ijtimoiy nazoratni mustahkamlash orqali barqaror boshqaruv tizimini yaratishga xizmat qilgan. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, uch xonlikning siyosiy-huquqiy boshqaruv tizimi tarixiy-komparativ yondashuv asosida birlashtirilgan va markazlashgan hokimiyat, ma'muriy boshqaruv hamda huquqiy tizimlarning o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan. Amaliy ahamiyati: Ushbu tadqiqot nafaqat tarixiy tadqiqotlarda, balki zamonaviy davlat boshqaruvi va huquqshunoslikda markazlashgan hokimiyat va huquqiy normalarni tahlil qilishda foydali ilmiy manba hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, uch xonlikda ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlari siyosiy-huquqiy mazmuni bilan markazlashgan hokimiyat, ma'muriy boshqaruv va huquqiy tizimlar orqali samarali amalga oshirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vernadsky, G. (1953). The History of Russia, Volume 1. New Haven: Yale University Press.
2. Khalid, A. (2007). Central Asia: A New History from the Imperial Conquests to the Present. Princeton University Press.
3. Sultonov, S. (2010). Tarixiy manbalar asosida Xorazm va Buxoro xonliklari. Tashkent: Fan.
4. Starr, S. F. (2010). Ferghana Valley: The Heart of Central Asia. Routledge.
5. Becker, S. (2004). Russia's Protectorates in Central Asia: Bukhara and Khiva. Routledge.
6. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
7. Khalid, A. (1998). The Politics of History in Central Asia. Central Asian Survey, 17(1), 45–64.
8. Kadyrov, A. (2002). Xorazm va Buxoro xonliklarining siyosiy tarixi. Tashkent: Sharq.
9. Malikov, B. (2015). O'rta Osiyo xonliklarining huquqiy tizimi va boshqaruv organlari. Tashkent: Fan va Texnologiya.